

УДК 347.457

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.6.21>

КРЕДИТНИЙ ДОГОВІР ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Йосипенко Максим Сергійович,

orcid.org/0009-0002-8769-3833

аспірант

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті здійснено ґрунтовний і комплексний аналіз правової природи кредитного договору як однієї із ключових підстав виникнення кредитних правовідносин у системі цивільного законодавства України. Особливу увагу приділено з'ясуванню місця кредитного договору в системі цивільно-правових договорів та його ролі в сучасному цивільному обороті. Досліджено нормативно-правову базу, що регулює порядок укладення та виконання кредитного договору, зокрема положення Цивільного кодексу України, законів України «Про споживче кредитування», «Про банки і банківську діяльність», а також підзаконних нормативно-правових актів, які визначають специфіку банківського кредитування.

У роботі проведено аналіз порівняння кредитного договору з договором позики, як родовою цивільно-правовою конструкцією, визначено їхні тотожності та відмінності. Досліджено загальні правила розуміння правової позиції серед науковців кредитного договору, зокрема щодо його консенсуального характеру, двосторонності, оплатності й особливого суб'єктного складу. Значну увагу приділено дослідженню істотних умов кредитного договору, до яких належать предмет договору, строк повернення кредиту, розмір відсотків за використання таких коштів, порядок їх нарахування та сплати.

Окремо розглянуто вимоги до форми кредитного договору, зокрема обов'язковість письмової форми, а також правові наслідки її недотримання. Проаналізовано особливості укладення кредитного договору як договору приєднання, із застосуванням загальних (стандартних) умов, а також можливості укладення кредитних договорів в електронній формі з використанням електронних засобів ідентифікації. Досліджено порядок укладення кредитного договору, який включає переддоговірну стадію, обов'язок надання споживачеві повної та достовірної інформації, а також стадію досягнення згоди щодо всіх істотних умов.

Особливу увагу приділено аналізу актуальної судової практики у справах, пов'язаних з укладенням, виконанням і визнанням недійсними кредитних договорів. Обґрунтовано теоретичне і практичне значення належного правового регулювання форми й порядку укладення кредитного договору для забезпечення балансу інтересів сторін, захисту прав позичальників і стабільності цивільного обороту в Україні.

Ключові слова: кредитний договір, кредитні правовідносини, підстава виникнення зобов'язання, юридичний факт, форма договору, порядок укладення, істотні умови, письмова форма, договір приєднання, кредитодавець, позичальник, банк, фінансова установа.

Yosypenko Maksym. A credit agreement as the basis for the establishment of credit legal relationships

The research examines the credit agreement as an independent civil law instrument that gives rise to credit relations within the legal system of Ukraine. The author approaches the credit agreement not merely as a formal contractual construction, but as a dynamic legal mechanism that ensures the circulation of financial resources and directly influences the stability of civil turnover. In this context, the role of the credit agreement within the system of civil law contracts is reconsidered, taking into account modern economic conditions and the development of banking services.

The paper provides a comparative legal analysis of the credit agreement and the loan agreement, viewing the latter as a broader civil law category. It is argued that, despite their common economic nature, these agreements differ in their legal regulation, subject composition, and the grounds for the emergence of rights and obligations. Such distinctions allow the credit agreement to be characterized as a special contractual form that operates under stricter legal requirements and involves a professional creditor.

Considerable attention is devoted to the disclosure of the legal characteristics of a credit agreement. In particular, the author substantiates its consensual nature, reciprocal obligations of the parties, paid character, and the presence of a special subject composition, where one party must necessarily be a banking or other authorized financial institution. These features distinguish the credit agreement from other civil law contracts involving the transfer of funds.

In conclusion, the article substantiates that proper legal regulation of the procedure and form of concluding a credit agreement plays a decisive role in ensuring a balance of interests between creditors and borrowers. Effective contractual regulation contributes to the protection of borrowers' rights, strengthens trust in financial institutions, and promotes the stability and predictability of civil law relations in Ukraine.

Key words: *basis for obligation, legal fact, form of contract, procedure for conclusion, essential terms, written form, adhesion contract, creditor, borrower, bank, financial institution.*

Актуальність дослідження. В умовах активної трансформації фінансової системи України та розвитку цифрових технологій у банківській сфері питання правового регулювання кредитних відносин набуває особливої гостроти. Кредитний договір як основна юридична форма оформлення відносин між кредитором і позичальником потребує детального наукового осмислення з огляду на динамічні зміни законодавства, впровадження електронного документообігу та необхідність захисту прав споживачів фінансових послуг. Недосконалість правового регулювання кредитних відносин призводить до численних судових спорів, порушення балансу інтересів сторін та зниження довіри до фінансових установ. Особливо актуальності набувають питання визначення істотних умов кредитного договору, дотримання вимог до його форми та порядку укладення в контексті забезпечення стабільності цивільного обороту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти кредитного договору досліджувались у працях провідних вітчизняних цивілістів. Фундаментальні дослідження кредитних відносин у цивільному праві України представлені в монографії А.Ю. Бабаскіна, де комплексно розглянуто правову природу кредитного договору й особливості його виконання. Проблематику форми та порядку укладення кредитних договорів аналізували О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, І.А. Безклубий у кон-

тексті загальних положень договірної права. Фундаментальні положення щодо правової природи договірних зобов'язань та принципів їх виконання викладено в підручнику за редакцією О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової та В.В. Луця, який став базовим для вітчизняної цивілістики [7]. І.А. Безклубий у монографії детально проаналізував особливості банківських правочинів та їхнє місце в системі цивільних правовідносин [8]. Питання захисту прав споживачів у кредитуванні досліджували В.В. Луць, Р.А. Майданик, О.П. Подцерковний. Особливості електронної форми договорів у фінансовій сфері розглядав С.О. Сліпченко. У роботах В.В. Луця висвітлюються загальнотеоретичні питання строків і термінів у цивільному праві, що має велике значення для кредитних відносин [7]. Р.А. Майданик досліджував проблеми довірчих відносин, які є важливими для розуміння природи фідучіарних елементів кредитного договору [9]. О.П. Подцерковний у монографії комплексно дослідив грошові зобов'язання, зокрема й кредитні відносини [10]. С.О. Сліпченко досліджував особливості цифрової трансформації цивільних правовідносин і електронної форми правочинів [11]. О.С. Кізлова у своїх працях аналізувала проблеми забезпечення виконання кредитних зобов'язань, зокрема інститут застави [12]. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, не досить дослідженими залишаються питання спів-

відношення кредитного договору з договором приєднання, особливості укладення кредитних договорів в електронній формі, а також проблеми визначення моменту виникнення кредитних правовідносин у сучасних умовах.

Мета публікації полягає в комплексному дослідженні кредитного договору як юридичної підстави виникнення кредитних правовідносин, визначенні його місця в системі цивільно-правових договорів, аналізі вимог до форми та порядку укладення кредитного договору в контексті забезпечення балансу інтересів учасників кредитних відносин і формулюванні пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Розвиток ринкових відносин в Україні та трансформація фінансового сектору об'єктивно зумовлюють зростання ролі кредитування як одного із ключових інструментів забезпечення економічної активності суб'єктів цивільного обороту. Кредитні правовідносини охоплюють широкий спектр суспільних зв'язків, пов'язаних із наданням грошових коштів у борг, і є невід'ємним складником сучасної економіки. Саме кредитний договір виступає основною правовою формою реалізації таких відносин, через яку відбувається узгодження інтересів кредитодавця та позичальника, а також формування взаємних прав і обов'язків сторін.

Актуальність дослідження кредитного договору як підстави виникнення кредитних правовідносин зумовлена не лише його поширеністю в цивільному обороті, а й складністю правового регулювання цієї договірної конструкції. Кредитні відносини характеризуються підвищеним рівнем ризику, значною економічною вартістю предмета зобов'язання, а також інформаційною асиметрією між сторонами договору. За таких умов належне правове регулювання форми та порядку укладення кредитного договору набуває особливого значення, оскільки саме на стадії його укладення закладаються передумови належного виконання зобов'язання або, навпаки, виникнення конфліктних ситуацій між учасниками кредитних правовідносин.

Кредитний договір виступає юридичним фактом, з яким закон безпосередньо пов'язує виникнення кредитних правовідносин. Саме факт укладення кредитного договору є тією обставиною, що трансформує волевиявлення сторін у юридично значущі наслідки, створює зобов'язальне правовідношення між кредитодавцем і позичальником.

Відповідно до положень цивільного законодавства України, кредитний договір встановлює зобов'язальні правовідносини, у межах яких банк або інша фінансова установа бере на себе обов'язок передати позичальнику грошові кошти у визначеному обсязі та на погоджених сторонами умовах. Натомість позичальник зобов'язується повернути отримані кошти в установленій строк і здійснити оплату за користування ними у формі процентів [1]. З наведеного визначення випливає, що кредитний договір є підставою виникнення двостороннього зобов'язального правовідношення, у межах якого кожна зі сторін наділена взаємно кореспондуючими правами й обов'язками. Особливістю кредитного договору є те, що його укладення породжує обов'язок кредитодавця надати кредит, незалежно від моменту фактичного передання грошових коштів.

У науковій цивілістичній доктрині кредитний договір традиційно розглядається у співвідношенні з договором позики, що зумовлено історичними передумовами розвитку відповідних правових конструкцій. Чинне цивільне законодавство України чітко відмежовує кредитний договір від договору позики, надаючи першому статус самостійного виду договору. Відсилання у гл. 71 Цивільного кодексу України до положень про позику не свідчить про тотожність правової природи цих договорів, а має на меті забезпечення єдності правового регулювання схожих за економічною сутністю правовідносин.

Важливою правовою характеристикою кредитного договору є те, що він належить до консенсуальних договорів. Його укладення пов'язується не з фактом фактичного передання грошових коштів, а з моментом досягнення сторонами взаємної згоди щодо всіх істотних умов і належного оформлення домовленостей

у письмовій формі. Саме із цього моменту між сторонами виникають відповідні зобов'язання: для кредитора – обов'язок надати обумовлену суму коштів, для позичальника – забезпечене договором право вимагати виконання такого обов'язку. Така особливість принципово відрізняє кредитний договір від договору позики, який у класичному розумінні набуває чинності лише після фактичної передачі майна [1].

Кредитний договір за своєю правовою природою передбачає участь двох сторін, між якими виникають взаємопов'язані права й обов'язки. Надання кредитодавцем грошових коштів породжує для позичальника обов'язок їх своєчасного повернення та внесення плати за користування кредитом. Водночас можливість кредитодавця вимагати виконання цих дій зумовлена необхідністю належного виконання позичальником прийнятих на себе зобов'язань. Така взаємна зумовленість прав і обов'язків сторін свідчить про синалагматичну природу кредитного договору, що визначає порядок виконання договірних зобов'язань і має значення для вирішення питань відповідальності в разі їх порушення.

Оплатність кредитного договору є його сутнісною ознакою, що впливає з економічної природи кредитування. Користування грошовими коштами кредитодавця передбачає сплату процентів, які виступають платою за наданий фінансовий ресурс. На відміну від договору позики, який іноді може бути безоплатним, кредитний договір за своєю правовою природою завжди є оплатним, що прямо закріплено в положеннях цивільного законодавства [1].

Ще однією характерною ознакою кредитного договору є спеціальний суб'єктний склад на стороні кредитодавця. Відповідно до законодавства України право на здійснення кредитних операцій мають банки й інші фінансові установи за умови отримання відповідної ліцензії [2].

Визначення істотних умов кредитного договору має вирішальне значення для встановлення факту його укладення та дійсності. Для кредитного договору такими умовами є предмет договору,

строк повернення кредиту, а також розмір і порядок сплати процентів. Саме узгодження цих умов свідчить про наявність волі сторін на встановлення відповідних правовідносин.

Предметом кредитного договору є грошові кошти, що надаються позичальникові в тимчасове користування. На відміну від договору позики, предметом якого можуть бути також речі, визначені родовими ознаками, кредитний договір має суто грошовий характер. Розмір кредиту визначається сторонами з урахуванням платоспроможності позичальника, мети кредитування, строку користування коштами й інших факторів, що впливають на оцінку кредитного ризику.

Строк повернення кредиту є істотною умовою, яка визначає часові межі виконання зобов'язання та має принципове значення для обох сторін договору. Для кредитодавця строк повернення кредиту є інструментом управління фінансовими ризиками, тоді як для позичальника – показником обсягу та тривалості фінансового навантаження. Зазвичай строк повернення кредиту конкретизується у графіку платежів, який є невід'ємною частиною кредитного договору.

Розмір і порядок сплати процентів за користування кредитними коштами також належать до істотних умов кредитного договору. Відповідно до положень цивільного законодавства процентна ставка може бути фіксованою або змінюваною, однак вона не може бути змінена кредитодавцем в односторонньому порядку [1]. Така законодавча заборона спрямована на забезпечення стабільності договірних умов і захист прав позичальника від можливих зловживань з боку кредитодавця.

Особливе значення в механізмі правового регулювання кредитних правовідносин має форма кредитного договору. Відповідно до ст. 1055 Цивільного кодексу України кредитний договір укладається виключно в письмовій формі, а недодержання цієї вимоги призводить до його нікчемності [1]. Письмова форма кредитного договору виступає не лише формальною вимогою, а й важливою гарантією захисту прав сторін, забезпечує фіксацію істотних умов договору та ство-

рює належну доказову базу в разі виникнення спору.

Дотримання письмової форми кредитного договору не обмежується виключно оформленням єдиного паперового документа з підписами сторін. Така форма може забезпечуватися і шляхом взаємного обміну документами, зокрема з використанням електронних каналів комунікації.

У межах цивільно-правового регулювання правочин визнається укладеним у письмовій формі за умови, що волевиявлення сторін зафіксоване в одному або декількох матеріальних чи електронних носіях інформації, якими сторони обмінялися одна з одною [1]. Це положення має принципове значення для розуміння допустимості сучасних способів укладення кредитних договорів у цифровому середовищі.

Сучасний розвиток фінансових технологій зумовив активне впровадження дистанційних форм кредитування, що актуалізує питання укладення кредитних договорів в електронній формі [4].

Електронна форма кредитного договору потребує підвищеної уваги до питань захисту прав позичальника, оскільки дистанційний характер укладення договору може ускладнювати усвідомлення всіх його умов. Особливо це стосується випадків масового кредитування фізичних осіб, де існує ризик формального приєднання до умов договору без належного аналізу його змісту. У цьому контексті великого значення набуває поєднання положень цивільного законодавства з нормами спеціального законодавства про фінансові послуги.

Порядок укладення кредитного договору зазвичай включає кілька взаємопов'язаних етапів, серед яких важливе місце посідає переддоговірна стадія. На цій стадії кредитор дає здійснює оцінювання кредитоспроможності потенційного позичальника, аналізує його фінансовий стан, рівень доходів, кредитну історію, а також наявність забезпечення виконання зобов'язання. Оцінювання кредитоспроможності має не лише економічне, а й правове значення, оскільки дозволяє мінімізувати ризики неповернення кредиту та визначити індивідуальні умови кредитування.

Укладення кредитного договору завершується досягненням згоди сторін щодо всіх істотних умов у письмовій або електронній формі. Оскільки кредитний договір є консенсуальним, момент його укладення не залежить від факту фактичного надання грошових коштів, а визначається моментом належного оформлення волевиявлення сторін.

Такий підхід знайшов своє відображення в судовій практиці, яка послідовно виходить із того, що відсутність письмового кредитного договору виключає можливість визнання відповідних правовідносин такими, що виникли із кредитного договору [5].

Судова практика також звертає увагу на правові наслідки недодержання вимог щодо форми кредитного договору. Зокрема, недодержання письмової форми кредитного договору призводить до його нікчемності незалежно від факту отримання позичальником грошових коштів. У такому разі правовідносини сторін можуть бути перекваліфіковані у відносини з повернення безпідставно набутого майна, що істотно змінює правовий режим відповідних зобов'язань [5].

Особливого аналізу потребує питання застосування стандартних умов кредитування та типових форм кредитних договорів. На практиці банки й інші фінансові установи широко використовують стандартизовані договори, що зумовлено масовим характером кредитних операцій. Водночас наявність стандартних умов не виключає необхідності індивідуального погодження істотних умов кредитного договору, як-от розмір кредиту, строк його повернення та процентна ставка. Саме ці умови визначають економічну сутність кредитного зобов'язання та не можуть бути нав'язані позичальникові без його згоди.

У контексті співвідношення кредитного договору та договору приєднання варто зазначити, хоча окремі елементи кредитних правовідносин можуть відповідати ознакам договору приєднання, кредитний договір загалом не може бути повністю зведений до цієї моделі. Це зумовлено необхідністю індивідуального оцінювання кредитоспроможності позичальника та погодження істотних

умов договору, що виключає універсальність умов для всіх учасників кредитних правовідносин.

Значення кредитного договору як підстави виникнення кредитних правовідносин проявляється також у його ролі як інструменту балансування інтересів сторін. З одного боку, кредитодавець зацікавлений у мінімізації фінансових ризиків і забезпеченні повернення наданих коштів, з іншого – позичальник потребує чітких, зрозумілих і справедливих умов кредитування. Саме належне правове регулювання форми та порядку укладення кредитного договору дозволяє досягти такого балансу та знизити рівень конфліктності у сфері фінансових послуг.

У сучасній цивілістичній доктрині кредитні правовідносини розглядаються як різновид договірних зобов'язань у сфері фінансових послуг, для яких характерними є підвищені вимоги до добросовісності сторін, прозорості договірних умов і належного інформування позичальника, тому є необхідність встановлення загальних правил для кредитного договору. Істотними умовами кредитного договору є предмет договору (зокрема, вид кредиту за способом його надання, розмір кредиту, валюта кредиту); умови щодо розміру процентів, типу процентної ставки, порядку сплати процентів, у разі застосування змінюваної процентної ставки умови щодо порядку її обчислення та максимальний розмір процентної ставки, що може бути застосований; строк, на який надається кредит, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. Інше може бути встановлено законом [6, с. 136].

Посилення захисту прав позичальників, особливо у сфері споживчого кредитування. Запровадження обов'язку попереднього інформування, встановлення обмежень щодо односторонньої зміни умов договору та визнання нікчемними кредитних договорів, укладених з порушенням вимог до форми, сприяє підви-

щенню рівня правової визначеності та стабільності цивільного обороту [3; 5].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що кредитний договір є ключовою цивільно-правовою підставою виникнення кредитних правовідносин і самостійною договірною конструкцією, яка має комплексний характер і поєднує в собі елементи приватноправового та публічно-правового регулювання. Його укладення породжує зобов'язальні правовідносини між кредитодавцем і позичальником, у межах яких реалізуються взаємні суб'єктивні права й обов'язки сторін.

Момент укладення кредитного договору пов'язується з досягненням згоди щодо істотних умов у письмовій або електронній формі, що має принципове значення для визначення моменту виникнення кредитних правовідносин і обсягу відповідальності сторін.

Обґрунтовано, що до істотних умов кредитного договору належать предмет договору, строк повернення кредиту, а також розмір і порядок сплати процентів. Належне погодження цих умов є необхідною передумовою виникнення зобов'язання, тоді як їх відсутність або неналежне визначення спричиняє істотні правові наслідки, зокрема пов'язані з нікчемністю договору або ускладненням його виконання.

Особливу увагу приділено формі кредитного договору як важливій гарантії захисту прав учасників кредитних правовідносин. Недодержання вимог щодо письмової форми кредитного договору призводить до його нікчемності незалежно від факту отримання позичальником грошових коштів, тоді як можливість укладення договору в електронній формі відповідає сучасним тенденціям розвитку фінансових послуг за умови дотримання вимог законодавства.

Удосконалення правового регулювання укладення кредитних договорів у цифровому середовищі, а також розвиток механізмів захисту прав позичальників у відносинах з банками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
3. Про споживче кредитування : Закон України від 15 листопада 2016 р. № 1734-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
4. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
5. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2019 р. у справі № 342/180/17. Правові позиції Верховного Суду у справах щодо кредитних правовідносин. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/82998244>
6. Бабаскін А.Ю. Кредитні відносини у цивільному праві України : монографія. Київ : ТАЛКОМ, 2018. 570 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина : підручник / О.В. Дзера та ін. ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. 5-те вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком-Інтер, 2021. 976 с.
8. Безклубий І.А. Банківські правочини. Цивільно-правові проблеми : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 378 с.
9. Майданик Р.А. Проблеми довірчих відносин у цивільному праві : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2002. 502 с.
10. Подцерковний О.П. Грошові зобов'язання господарського характеру. Проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Юстиніан, 2006. 424 с.
11. Сліпченко С.О. Особисті немайнові правовідносини щодо оборотоздатних об'єктів : монографія. Харків : Право, 2013. 552 с.
12. Кізлова О.С. Стан дослідження категорії застави в цивілістиці. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 12. С. 227–233.

Стаття надійшла в редакцію: 12.11.2025

Стаття прийнята: 09.12.2025

Опубліковано: 22.12.2025

